

ՄԱՀԱԽՈՍԱԿԱՆ

ԽԱԶԻԿ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԳԱԲՐԻԵԼԿԱ ՈՒԼՈՒՀՈԶՅԱՆԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ

2016 թ. նոյեմբերի 28-ին 82 տարեկանում կյանքից հեռացավ անվանի հայագետ, Խտալիայում արդի հայագիտության զարգացման գործում նշանակալի ավանդ ունեցած, Բոլոնիայի համալսարանի հայոց լեզվի և գրականության երկարամյա դասախոս պրոֆեսոր Գաբրիելա Ուլուհյանը:

Ուլուհյանը ծնվել է Խտալիայի հյուսիսում գտնվող Մանտուայի շրջանի Բոնոլո քաղաքում (ծնողներն Խտալիա էին գաղթել 1915 թ. Օսմանյան կայսրությունում իրականացվող հայոց ցեղասպանության եղեռնալի օրերին): Գարոցական տարիներին նրա մեջ առանձնակի հետաքրքրություն է ձևավորվել դասական բանասիրության հանդեպ, որն ուսումնասիրելու նպատակով էլ 1953 թ. ընդունվել է Միլանի Կաթոլիկ համալսարանի բանասիրության և փիլիսոփայության ֆակուլտետ՝ դասական լեզուների ուղղվածությամբ: Աշակերտել է ժամանակի հայտնի լեզվաբան, նույն համալսարանի պրոֆեսոր Ջանկարլո Բոլոնեզիին, որը վճռորոշ դեր է ունեցել երիտասարդ Ուլուհյանի հետագա ուսումնառության մեջ: Մասնավորապես վերջինի առաջարկով էլ, Գաբրիելա Ուլուհյանը 1958 թ. պաշտպանել է ատենախոսություն բյուզանդացի բանաստեղծ Գեորգիոս Պիսիդեսի (Γεώργιος Πισίδης) «Վեցօրյայի հայերեն թարգմանությունը» թեմայով՝ հունարեն բնագրի համեմատությամբ:

1973 թ. Ջանկարլո Բոլոնեզիի և մեկ այլ լեզվաբանի՝ Լուիջի Հեյլմանի աջակցությամբ Բոլոնիայի համալսարանում բացվում է հայոց լեզվի և գրականության մի դասընթաց, որն առաջինն էր նաև Խտալական համալսարանական

միջավայրում: Այդ դասընթացը վստահվում է Գաբրիելյա Ուլուհոջյանին, և նա մեծ հաջողությամբ վարում է այն մինչև 2004 թ.: Նրա ուսանողների մի մասն իրենց գիտական գործունեությունն այսօր էլ շարունակում է հայագիտության տարբեր բնագավառներում, ինչպես՝ Բոլոնիայի համալսարանի հայոց լեզվի և գրականության բաժնի ղեկավար Աննա Շիրինյանը, ժնևի համալսարանի նույնանուն բաժնի ղեկավար և Հայագիտական ուսումնասիրությունների միջազգային ընկերակցության նախագահ Վալենտինա Կալցոլարին, Հոռոմի Հայրապետական արևելյան ինստիտուտի գրաբարի դասախոս Մարկո Բախսը, աստվածաբան դոն Ռիկարդո Պանեն և ուրիշներ: Տարիների ընթացքում պրոֆեսոր Ուլուհոջյանին հաջողվել է նույն համալսարանում ստեղծել հայոց լեզվին, պատմությանը, մշակույթին և հայագիտական այլ ոլորտներին վերաբերող հարուստ գրադարան, որն այսօր էլ շարունակում է համալրվել:

Անվանի հայագետի գիտական վաստակը նրա հարյուրից ավելի բազմաբնույթ հոդվածներն ու մենագրություններն են¹: Դրանց մեջ առանձնահատուկ տեղ են գրավում Բարսեղ Կեսարացու «Գիրք հարցողաց» աշխատության երկհատորյա քննական հրատարակությունը², Նոր Զուղայի Սուրբ Ստեփանոս եկեղեցու վիմագրերը³, Բոլոնիայի համալսարանում հայտնաբերված՝ երեմիա Չելպի Քյոմուրճյանի կազմած I-XVII դդ. հայկական եկեղեցիների և սրբավայրերի քարտեզի հրատարակությունը⁴, Մարկո Բախսի և Լորիս Նոչետտիի՝ Փավստոս Բուզանդի «Հայոց պատմություն» երկի իտալերեն թարգմանությունը՝ Գ. Ուլուհոջյանի խմբագրությամբ և առաջաբանով⁵, հայ ժողովրդի, նրա մշակույթի, լեզվի և պատմության մասին գիտահանրամատչելի «Հայերը» (*“Gli armeni”*) գիրքը (լույս է տեսել 2009 թ., վերահրատարակվել՝ 2015 թ.), որի համար 2016 թ. նոյեմբերին անվանի գիտնականն արժանացավ Մոդենայի «Ալես-

¹ 2004 թ. Գաբրիելյա Ուլուհոջյանի աշակերտների և ընկերների կողմից կազմվել և հրատարակվել է նրան նվիրված գիտական նյութերի ժողովածու, որում մեկտեղվել և մատենագիտական սկզբունքով տրվել են նաև անվանի գիտնականի տարբեր տարիների լույս ընծայած հոդվածներն ու մենագրությունները, տե՛ս *Bnagirk' yisatakac': Documenta memoriae. Dall'Italia e dall'Armenia, Studi in onore di Gabriella Uluhogian*, a cura di Valentina Calzolari, Anna Sirinian, Boghos Levon Zekian, Bologna, 2004, pp. XIII-XXII: Արժեքավոր այս ժողովածուում տեղ են գտել նաև Գ. Ուլուհոջյանի կենսագրությանը և գործունեությանը վերաբերող տեղեկություններ, որոնցից մասամբ օգտվել ենք սույն նյութը պատրաստելիս:

² *Basilio di Cesarea. Il Libro delle Domande (Le Regole)*, edito [e tradotto da] **G. Uluhogian**, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, 536-537, Scriptorum Armeniaci, 19-20, Lovanii 1993.

³ *Silloge delle epigrafi armene di S. Stefano di Giulfra* (Ricerca sull'architettura Armena, 22), Milano 1981.

⁴ *Un'antica mappa dell'Armenia. Monasteri e santuari dal I al XVII secolo*, Ravenna 2000.

⁵ **P'awstos Buzand. Storia degli Armeni**, introduzione e cura di **G. Uluhogian**, traduzione di **M. Bais** e **L.D. Nocetti**, note di **M. Bais**, Milano 1997.

սանդրո Տասսոնի» հեղինակավոր մրցանակին: Գաբրիելյա Ուլուհոջյանի վերջին տարիների կատարած աշխատանքների լավագույն արտահայտությունը 2010 թ. լույս տեսած Իտալիայի տարբեր գրադարաններում պահվող հայերեն ձեռագրերի արժեքավոր ցուցակն է⁶, որում ամփոփված է հարյուրից ավելի ձեռագրերի մանրամասն նկարագրություն:

Ուլուհոջյանը մասնակցել է բազմաթիվ միջազգային գիտաժողովների, նշանակալի ավանդ է ունեցել Իտալիայի տարբեր քաղաքներում կազմակերպված հայ ժողովրդի կյանքին և պատմությանը նվիրված ցուցադրությունների, աշխատաժողովների գործում: 1991 թ. եղել է Revue des Études Arméniennes հանդեսի գիտական խորհրդի, իտալական և միջազգային մի շարք ընկերակցությունների անդամ: Իտալիայում գործող Պո-Արաքս մշակութային միությունից հիմնադիրներից է, որն, ի թիվս այլ միջոցառումների, ամեն տարի Միլանում կազմակերպում է Իտալիայի հայագետների գիտաժողով: Իր գիտական գործունեության համար Գաբրիելյա Ուլուհոջյանը 1996 թ. արժանացել է ՀՀ Գիտությունների ակադեմիայի պատվավոր անդամի կոչմանը:

Նրա հետաքրքրությունների շրջանակը խիստ բազմազան էր, ահա թե ինչպես են իր ուսանողներն ու ընկերները բնորոշել այն. «Հայկական մշակույթի ընդհանուր աշխարհի հանդեպ Գաբրիելյա Ուլուհոջյանի սերը հիացմունք է առաջացնում նրան ճանաչողների մոտ: Բնագրերի հրատարակությունները, բանասիրական-լեզվաբանական հետազոտությունները, բազմաթիվ ձեռագրերի քննությունը, հետաքրքրությունը հայոց պատմության և հայ արվեստի պատմության հանդեպ, սերն առ հայոց լեզուն իր բոլոր դրսևորումներով նրա գիտական հետաքրքրությունների ոչ ամբողջական շրջանակն է, որն արտահայտված է նրա հոդվածներում և մենագրություններում»⁷:

Անվանի գիտնականի մահը խոր վիշտ պատճառեց նրա բարեկամներին և ընկերներին, որոնք հանդես եկան հանգուցյալի հիշատակին նվիրված մի շարք հրապարակումներով և նախաձեռնություններով: Ալեսսանդրո Օրենգոյի ստորագրությամբ Հայագիտական ուսումնասիրությունների միջազգային ընկերակցության (AIEA) վերջերս տարածած շրջաբերականի համաձայն՝ Ֆլորենցիայում լույս տեսնող «Արևելքի և Արևմուտքի լեզուներն ու գրականությունը» գիտական հանդեսի (LEA - *Lingue e letterature d'Oriente e d'Occidente*) 2016 թ. վերջին համարը պարունակում է Գաբրիելյա Ուլուհոջյանի հիշատակին նվիրված մի բաժին, որը կրում է «Հայաստանը հիշողության ծալերում և գաղափարների աշխատանոցում. Գաբրիելյա Ուլուհոջյանի հիշատակին» խորագիրը⁸:

⁶ *Catalogo dei manoscritti delle biblioteche d'Italia*, a cura di G. Uluhogian, Roma, 2010.

⁷ *Bnagirk' yi'satakac'*, p. VII.

⁸ «Armenia nelle pieghe della memoria e nel laboratorio delle idee. In ricordo di Gabriella Uluhogian», in LEA - *Lingue e letterature d'Oriente e d'Occidente*, 5,

Վառ են մեր հուշերը սիրելի պորֆեսորի և վաստակաշատ գիտնականի հետ հանդիպումներից: 2015 թ. Բոլոնիայի համալսարանում հետազոտական աշխատանքիս ընթացքում քանիցս առիթ եմ ունեցել հանդիպելու Գաբրիելա Ուլուհոջյանին՝ ամեն անգամ հիանալով նրա մարդկային պարզ վերաբերմունքով, նրա հանդեպ շրջապատի ունեցած անթաքույց ակնածանքով, գիտական տարբեր հարցերի նկատմամբ նրա հետաքրքիր մոտեցումներով և խորհուրդներով (մեր զրույցների առանցքում հիմնականում հայերեն ձեռագրերն էին և նրանց հիշատակարանները). ոգևորիչ և պարտավորեցնող էին նրա խոսքերն իմ կատարած հետազոտության վերաբերյալ, որի արդյունքն առիթ ունեցա ներկայացնելու Միլանի ամենամյա գիտաժողովին⁹:

Գաբրիելա Ուլուհոջյանը լի էր կյանքով ու նոր գաղափարներով, նոր հետազոտությունների ծրագրերով: Մեր վերջին հանդիպումը նույն թվականի նոյեմբերին էր, երբ Բոլոնիայում հրավիրված մի գիտաժողովին նա ներկայացրեց Խտալիայում գտնված երկու նորահայտ ձեռագրի մասին մի հետաքրքիր զեկուցում¹⁰, իսկ մեր խոսակցության ընթացքում խոստացավ աշնանը կրկին գալ Հայաստան: Անժամանակ մահն անկատար թողեց նրա այդ ցանկությունը...

Առ Բարձրյալն ուղղված մեր աղոթքներում հիշենք անվանի գիտնականին և արժանի հայորդուն՝ աստվածային ողորմություն հայցելով նրա համար. «Ողորմեա՛, Տէ՛ր, ծառայիդ յատուր միսամբամ գալստեան քո...»:

direttore scientifico *Beatrice Töttössy*, caporedattore *Arianna Antonelli*, Firenze, 2016:

Պարբերականը կառելի է կարդալ առցանց այստեղ.

<http://www.fupress.net/index.php/bsfm-lea/issue/view/1378/showToc>:

⁹ **Kh. Harutyunyan**, “L’attività del copista Mikhayēl di Thochath (Tokat) 1606-1658,” *Rassegna degli Armenisti Italiani*, vol. XVII (Anno 2016), pp. 39-50.

¹⁰ **G. Uluhogian**, “Due manoscritti armeni salvati dai Cappuccini,” *Revue des études Arméniennes*, 36, 2014-2015, pp. 213-242.